

З НЕОПУБЛІКОВАНОЇ СПАДЩИНИ ГЕНЕРАЛА М. КАПУСТЯНСЬКОГО

У березні 2006 року Україна відзначила 125-ту річницю від дня народження Миколи Капустянського (30.III.1881 – 19.II.1969) – генерал-хорунжого Армії Української Народної Республіки, чільного діяча ОУН, військового міністра уряду УНР в екзилі¹. У Центральному музеї Збройних Сил України було влаштовано виставку, присвячену цій визначній постаті нашої історії, самовідданому борцеві за Українську державу.

Генерал М. Капустянський.
Світлина 1920-х рр.

Друкована тут добірка містить три документи зі спадщини генерала М. Капустянського. Це два уривки спогадів – з часів його навчання в Миколаївській академії Генерального штабу в Петербурзі перед Першою світовою війною і національно-маніфестаційної подорожі по США й Канаді в 1932 р.; третій документ – звіт військової референтури ОУН за період після III збору. Документи зберігаються в Архіві ОУН у Києві. Тексти публікуються за сучасним правописом, беззастережно виправлено описки, уодноманітнено орфографію окремих слів і назв.

№ 1

ПРИГАДАЛОСЬ...

Мої дві небуденні пригоди

Вони трапились мені в Петербурзі, де я від 1909–1912 р. студіював воєнну штуку в Академії Генерального штабу (Імператорська). Ці пригоди в деякій мірі (як далі побачимо) стали мені в допомозі успішно закінчити цю Академію.

Перша пригода. Підкова

Весною 1910 р. на візникові (звалились вони „ванька”) проводжаю свою наречену Надю² з театру до її хати. Переїжджаємо якийсь місточок, моросить густий дощ. Раптом Надюша (так я її називав) зупиняє візника, швидко вискакує на вулицю, кинувши мені: „Подивись, ось лежить на дорозі підкова!” Піднімає її і, сідаючи рядом, схвильовано каже: „Ось передаю тобі цю підкову на щастя, вірю і відчуваю, що вона стане тобі в пригоді...”

І ця, так би мовити, символічна підкова, завжди чистенька, покоїлася на моєму бюрі.

Наука в Академії тривала повних три роки. Перші два — це різного роду студії і наприкінці їх відбувалися іспити по всіх дисциплінах по 12-бальній системі. Середньо беручи, для переходу на третій, так зв[аний] „дополнітельний курс” офіцер-студент повинен мати оцінку не менш 10-ти.

А цей третій, вирішальний рік складався з 3 дисертацій, на них кожний повинен був опрацювати приділену йому тему й оборонити її перед журі наших професорів. Вкінці лише середня оцінка з цих трьох дисертацій не менше 10 уможлилювала успішно закінчити цю вищу установу, крім цього ще інтелект, репрезентативність, поведінка, постава, характер і інше. Лише переборюючи ці перепони, офіцер-студент може наприкінці з полегшенням відітхнути: тепер я на коні, шляхи до військово-наукової кар'єри відкриті.

Перша історичного характеру тема випала мені „Війна 1807 р. Росії з Францією – Пултуськ”.

Шукаючи за джерелами, я випадково натрапив в академічній бібліотеці на новісенке число французького журналу „Ревю Мілітер”, 1911 р., зі статтею якраз на мою тему — причини цієї війни і дуже короткий перебіг битви в Пултуську.

Студіюючи різні джерела, я на неї звернув особливу увагу — замовив схему боїв і розташувань військ ворогуючих сторін.

Але з головою журі, з старим професором ген[ералом] Кульбицьким, я не радився, був певний, що зможу сам добре опрацювати цю війну без консультації.

Ранньою зимою 1911/12 рр. я подав написану мною дуже стисло тему з головними тезами і оцінками.

А ось і день іспиту. Голова журі ген[ерал]-лейтенант, найстарший віком, проф[есор] Кульбицький, член-секретар Академії полк[овник] Ген[ерального] штабу Байов — звичайно, аудиторія повна по береги студентами, зокрема молодших курсів. Чекаю спокійно, розвісивши на таблицях схеми битви і мапи.

Виходять [члени] журі і голова її, глянувши накоротко, кидає: „неправильно”, хоч до закінчення доповіді не вказано журі ні перебивати, ні зупиняти, ні подавати зауваг, а для виголошення приділено 40–50 хвилин (ні більше ні менше).

Мимо цієї несподіванки, без хвилювання викладаю і аргументую свої постулати, кінчаю за 45 хв. Мій реферат мені вдається, журі і студенти уважно слухають.

Проф[есор] полк[овник] Байов дуже прихильно оцінює мою працю, зокрема мої оцінки під кутом політично-стратегічним та історичним. Також відмічує стислу і добру форму викладу. Полковник не торкає бойових операцій, якими керував сам Наполеон. Генерал-професор у дещо піднесеному тоні стверджує, що докладчик багато попрацював, оперує дуже цікавими методами історично-оперативними, але, на жаль, ви, каже він, невірно подали угруповання ворожих сторін. По деякій павзі генерал твердо зазначає так: методи вашої праці, як визначив я, дуже цікаві, але над усе „істина нужна”. По довшій нараді журі, видно полк[овник] Байов боронив мене, винесено 9 і пів, отже майже добре. Вислухавши оцінку, мене вдарило і вразило на іспиті слово професора „нам істина нужна”. Схвильований і дещо обезкуражений, бо сподівався вищої оцінки, повертаюся додому. Підходжу до бюрка і ... бачу мою підкову, а поруч з нею журнал „Ревю Мілітер”. І щось несподівано вдарило мені в голову – дати бій проф[есору] генералу, бо він, очевидно, не читав цього журналу. Беру течку, вкидаю до неї мій талісман – підкову і журнал. Негайно знову прямую в Академію. Бачу, що моє журі вже повернулося з іншого іспиту. Сміло підступив до мого журі і твердо заявляю: „Ваше превосходительство, істина за мною ... Ви високо оцінили мою працю, але звернули увагу на неправильно подані мною факти розташування військ у битві під Пултуськом. Я вважав, що членам журі було б некоректно зі зрозумілих причин відверто сказати, що не я помилився. Як це ясно видно з цього авторитетного джерела”, і додаю: „Ось свіжий журнал «Ревю Мілітер», його, правдоподібно, ви ще не дістали”. Передаю цей журнал генералу і відходжу.

На здивовання журі, запросивши полк[овника] Академії, вже без мене, вдруге обговорюють мою дисертацію і... у висліді підносять його оцінку на цілу одиницю – 10 і пів – замість 9 і пів. Цебто дуже добре. Подібного випадку поновного перегляду постанов журі вже оголошених не траплялося за останні роки в анналах Академії.

Отже, мій талісман підкова, знайдена дружиною, і щирі її побажання та предбачення, що ця підкова стане мені в пригоді в тяжку для мене хвилину, здійснилися. Вони раптом, коли я повернувся з Академії обезкуражений,

піднесли мій настрій і спонукали мене дати бій журі за правдивість моїх постулатів і оцінок. Виследи цього збільшили мої спроможності, бо перший тур на третьому курсі виграно, хоч і з пригодами.

Друга пригода. Літак

На черзі ще дві дисертації. Тягну жеребок у присутності н[ачальни]ка Академії ген[ерала] Щербачова (до речі, в 1917/18 рр. він командував Румунським фронтом і мав тісний зв'язок з секретарем УНР С. Петлюрою).

Дивлюсь. „Воздушная разведка”. Генерал говорить: „Цікава тема”. Відповідаю: „Але цілком нова і без жадних матеріалів”. – „То треба добре опрацювати це важливе питання”, – каже генерал. „Постараюся це зробити, ваше превосходительство”, – відповідаю.

Для мене почалися справжні муки Тантала. Куди кинутися, за що взятися? З пальця не виссеш. Досі я не бачив зблизька ні цепеліна³, який вже добре літав, ні літака (аероплан), що ледве-ледве довше міг триматися в повітрі і з бідою покривав дистанції. Переліт француза Ерію через вузьку протоку Па-де-Кале викликав цілу сенсацію. Про бойові розвідочні приділення його ще й гадки не було, а про озброєння його ніхто ще й не думав.

Назагал бракувало літератури і досвіду.

По-перше, я ознайомився з конструкцією і властивостями летунських апаратів Цепеліна, літака-аероплана і прив'язаного шара (кулі)⁴.

Але проходить день за днем, жадної концепції для своєї праці не маю. Бракує матеріалів. Це мене гнітить і онесмілює. І ні з ким з колег не хочу порадитися і не можу, бо ж і вони лаїки⁵ в цій дилемі.

Одного ясного сонячного дня я по обіді, як завжди для моціону, роблю прохід по Невському проспекту, цій величезній і широкій артерії Петербурга.

Сухий, сильний мороз, швидкий рух, легка шинеля, вітром підбита, легкі, тонкі черевики, капелюх, а не шапка. Все мене бадьорить... Бачу і приглядаюся, назустріч „пливе” молода вродлива жінка, вбрана в дорогі хутра з зибеліновою шапочкою на голівці. Так у столиці вбиралися багаті купчихи.

Вона починає до мене ще на віддалі мило усміхатися, прямуючи мені назустріч. Раптом вона, голосно жартуючи, говорить: „Бідний офіцерик, дивись, у цей мороз зовсім замерз... А я тебе гарячим чайком одогріла б”. І зі сміхом зупиняється. Я жартом відповідаю: „Мене гріє кров, а не хутро”. Придивляюся до неї і помічаю, що має південний тип, подібно як у нас в Україні, та карі блискучі очі і милу усмішку. Мова її якась твердіша, ніж тут. Вона пропонує провести її додому та каже, що вона тут вже три роки та має чоловіка — купця хутрами, і додає: „Наш склеп⁶ у сусідній вулиці”. Вона мене бачила на вулиці декілька разів і помітила, що я з провінції. Сама вона похо-

**Знак випускника
Академії Генерального
штабу Росії. 1912 р.**

дить з Одеси. Весело розмовляючи, дізнаюся, що вона Маруся і сумує за Україною, бо тут їй все чуже і непривітне. Ми з захопленням пригадуємо красуню Одесу, бо ж я її добре знаю як учень тамошньої старшинської школи⁷. Отже показалося, що ми близькі земляки. Беру її попід руку, бо раптом почав падати сніг і стало слизько. Ми весело розмовляємо. Почуваємося молодими, повними сил і життєвої наснаги. Назагал ми чуємося такими тісно національно порідненими, такими щасливими, що і ніг під собою не чуємо у великому радісному піднесенні від нашої романтичної зустрічі. Я сильніше та ближче і ближче притискую до себе її руку й плече...

Несподівано, мов блискавиця з неба, вдарила мені в голову свідомість: передо мною, мов написані, зарисовуються головні складники і тези до моєї дисертації. Прошу Марусю зайти зі мною під ближчі ворота, щоб тут нашвидко зафіксувати їх у нотесі⁸, що так несподівано виникли і народилися під впливом емоційного настрою. З радістю інформую милу українку про цей мій науковий осяг. І ми, на її пропозицію, святкуємо його та нашу щасливу зустріч у гостинній теплій хаті Марусі за традиційним у Московщині самоваром і кріпким чаєм з ромом. По нашій більш ніж годинній сердечній палкій розмові з жалем прощаюся з моєю чарівною натхненницею і дякую їй нашим святочним трикратним поцілунком. Швидко поспішаю додому і за одну ніч, повний енергії, опрацьовую свою дисертацію — „Воздушная разведка”.

Перемога. Методи моєї праці і її висліди

Розвідка в широкому окресленні цього фактору відіграє важливу роль як у підготовці до збройного зудару, так і в операціях і бойових діях.

Розглянемо, що нового та істотного принесе воздушна розвідка. Чи буде вона співпрацювати з військовою, а також і далекосяжною політично-стратегічною агентурною (шпіонаж), а може, вона в спроможності їх заступити, тоді — в якій мірі? Гадаю, ні. Воздушна розвідка буде органічно співдіяти з традиційними військовими розвідчими чинниками військової агентурної розвідки, але вона значно поширить їх засяги і осяги в просторі і часі як у період підготовки до операцій, так і в бойових операціях, опрацювання планів війни. Бо ж летунство в спроможності далеко заглянути у вороже запілля і своєчасно інформувати команду про мобілізацію, скупчення і розгортання, рухи противника. Назагал військово летунство має можливості своєчасно розкривати карти противної сторони у всіх бойових фазах.

Такі спроможності викличуть потребу скорочувати глибину похідних колон або їх скеровувати на бокові шляхи, замаскувати колони на довгих „привалах” — зупинках, а також, головню нічними маршами — маневрами, перегрупувати своє військо.

Отже, ці далекойдучі властивості і характер летунства викличуть потребу у ворогуючих сторін, з одного боку, змагати своїм летунством прикрити від ворога своє військо, запліля і важливі об’єкти, з другого — мати око над ворожими. І за здійснення цього вони в майбутньому своїм летунством будуть боротися за панування в повітрі.

Перемога

Оформивши мої постулати і далекосяглі історичного характеру прогнози, даю передрукувати в трьох примірниках мою дисертацію. В скорому часі радо дізнаюся від колег-офіцерів, що нею зацікавилася не лише журі, а й проф[есура] Академії.

А ось і конференція.

В аудиторію важко пропхатись, бо зала переповнена студентами і офіцерами. Журі очолює високоталановитий проф[есор] Академії генерал, тоді полковник, Головін. Треба відмітити, що він поруч з проф[есором] Юнаковим (що був в Україні в 1919 р. начальником об’єднаних українських армій у поході на Київ—Одесу) перевели важливу зміну умов вступних іспитів в Академію — поділивши їх на дві категорії: письмених — для кандидатів по воєнних округах і усних — у Петербурзі в Академії, цим відкривши ширшу дорогу офіцерам — кандидатам армії.

Ця обставина сприяла і моїм колегам, однокашникам українцям витримати конкурси [та] іспити і закінчить Академію в 1912 р., щоб нам, збагаченим наукою і досвідом Першої світової війни, в 1917 р. включитися в нашу визвольну боротьбу: ген[ералу] В. Сальському, бувшому військовому міністру в 1921 р., Єв. Мешківському, начальнику штабу Галицької армії, В. Кущу, начальнику Ген[ерального] штабу в 1922—24 рр., і авторові цих рядків.

Другий член журі, полк[овник] Ген[ерального] штабу проф. Геруа. Також несподівано включився в журі видний член Головної управи Ген[ерального] штабу, полк[овник]. Спокійно викладаю мою експозе⁹, при потребі твердо акцентую важні постулати. Слухачі не спускають з мене очей. Дехто з них нуте і між ними помічаю офіцера артилерії, українця Колосовського, що згодом був воєнним аташе УНР у Парижі в 1918/21 рр. Він то в 1940/41 рр. докладно зафіксував перебіг засідання і мій науковий важливий здобуток у прекрасній статті в „Краківських вістях” — пророк.

Закінчую з піднесенням і переконливістю свій повноцінний далекосягний прогноз.

Отже, королем повітря стане літак, бо він не потребує широкого обладнання для злету і посадки, конструкція його нескладна, а тому літаки можна буде фабрикувати серіями. Цепелін не відіграє ролі в бойових і розвідочних потребах. Він громіздкий, навантажений, потребує багато людей для спуску і польоту, дуже вразливий на артилерійський, навіть кулеметний обстріл.

Майбутні війни почнуться грандіозним зударом повітряних ескадр – хто опанує воздушні простори, той створить собі сприятливі передумови для перемоги. Слухачі, заскочені цим предбаченням, а рівночасно ним і збудовані. Полк[овник] Геруа позитивно назагал оцінює мою працю, підкреслюючи, що я сміливо поставив низку важливих запитів і дав на них вичерпні відповіді. Зокрема правильно оцінюю ролі і значення літака, цепеліна і прив'язного шара-кулі. Але полк[овник] Геруа має дещо до завваги про категоричність моїх прогнозів з їх широким діапазоном. Але це зроблено полк[овником] Геруа дуже стримано і обережно. Він закінчив, що це цінна праця назагал. Це мене заскочило, бо цим дещо підважується те найважливіше, себто історичний прогноз, якого я от такими зусиллями і муками врешті сформував. Я з піднесенням і переконливо почав доводити рацію мого головного постулату. Подаючи приклади невдалого лету цепеліна на останніх маневрах і загрозу йому літаком, що піднісся над ним, хоч і з бідою. Мої міркування добре обґрунтовую. Бачу, що полк[овник] Геруа дещо діткнутий моєю такою реплікою, але більше слова він не забирає. Ген[ерал] Головін дуже позитивно оцінює мою працю і мої методи, не заперечує ні моїх оцінок і не підважує моєї стратегічно-політичної концепції. Він ставить мені запити про співдію літака з військовою розвідкою. Відповідаю. Врешті Головін наприкінці з легкою усмішкою і дуже приязно каже: „Нашим студентам-офіцерам часами бракує самостійних оцінок і проектів. А у вас їх за багато. Дякую”.

Журі щось довго радиться, подумав я. Врешті, і то несподівано, виходить з канцелярії і прямує до мене ген[ерал] Головін. Він мені докоряє, що я безпотребно і занадто переконливо зареагував на заввагу полк[овника] Геруа, який взагалі високо оцінив мою працю, і полк[овник] Геруа дещо цим був діткнутий. Ген[ерал] Головін додає: „Це була ваша помилка. Вона перешкодила здійснити мій план, надрукувати вашу високоцінну працю в „Ізвестіях Імператорської воєнної николаєвської академії” (моя примітка – так вона офіційно називалася). А для цього потрібно оцінку 12 бал[ів]. На жаль, врешті ухвалено компромісову оцінку 11 і пів у висліді вашої репліки. Пред-

ставник Гол[овної] управи Ген[ерального] штабу полк[овник] просить ваше експозе для своєї праці про воздушну розвідку, яку він вже розпочав”.

Назагал така оцінка піднесла значно мої спроможності для успішного закінчення Академії.

Цікаво відзначити, що в обороні першої дисертації я дав успішний бій голові журі і виграв його, здобувши додатково цілу одиницю. В другій я безпотребно почав полеміку з полк[овником] Геруа і зменшив мій тріумф — друк праці в „Ізвестіях Імператорської воєнної академії” і оцінку на пів одиниці.

Назагал високі оцінки першої десертації — 10 і пів, а другої — 11 і пів скріплювали мої шанси для успішного закінчення Академії, а мені допомогли їх здобути в деякій мірі моя дружина Надя і чарівниця — українка Маруся, купчиха.

№2

НА ЕКРАНІ МОЄЇ ПАМ'ЯТІ

Париж, жовтень 1935 року, на ав[еню] Клебер несподівано зустрічаю стурбованого друга редактора О. Бойкова. „Дуже радий, пане генерале, що ми спіткалися. Вас чекають о 2-й год. (14-й год.) у телефоні”. 2-га година — чую глибокий теплий баритон друга Канцлера-Сеника¹⁰. „Пане генерале! Чи можете завтра виїхати на державницьку маніфестацію до Нью-Йорка. Вас туди запрошено”. Відповідаю після хвилини надуми (бо ж ще не маю ні візи, ні попередження про цю подорож, ні навіть домовлення з дружиною): „Завтра ні, а післязавтра, думаю, що спроможуся”. Сеник коротко зазначає: „Добре! Замовляю телеграмою вам квиток на кораблі „Бремен”, що післязавтра буде в Шербургу. На ньому ви встигнете поспіти на маніфестацію. До побачення в Парижі”.

Дійсно, сл[авної] пам'яті сотн[ик] Омелян Грибівський — ця кристально чиста шляхетна людина, палкий патріот, непересічний промовець та відважний революціонер-націоналіст, справжня душа ПУН¹¹ — додержує слова. Вони разом з моєю дружиною в Парижі виряджають мене в далеку, не знаю ще дорогу на два місяці. Так раптом без попередньої підготовки, з легкої руки, за порадами, вказівками та інформаціями друга Гриба розпочалася моя довготривала подорож за море-океан. Грибівський добре знався на справах Північної Америки й Канади, бо в них він декількома наворотами побував. Ось вже і земля Вашингтона, і повний бурхливої ділової енергії Нью-Йорк! В дуже скорому часі беру участь у величавій державницькій маніфестації. Вона відбувалася у великому театрі, де зібралося щось біля чотири тис[ячі] українців, щоб урочисто, голосно й твердо зазначити про свою віру

*М. Капустянський під час відвідин Канади.
Світлина 1935 р.*

в українську справу і бажання допомогти українському народові в його боротьбі проти займанців за свою суверенну соборну державу.

На цій маніфестації виголосив коротку промову і ген[ерал] М. Капустянський. Він виступав у військовому однострої. Всі присутні повстанням з місць ушанували генерала як одного з відповідальних речників Української армії і члена ПУН. Ген[ерал] у своїй подяці підкреслив, що він у такому ставленні присутніх вбачав їх любов та пошану й признання українському військові за його героїчні, жертвенні чини. В піднесеному однострої учасників та в палких переконливих промовах відчувалося глибоке почуття до своєї далекої, але завжди милої Батьківщини і до її гіркої долі.

В маніфестації брали активну участь своїми промовами і делегати з Канади на чолі з д-р Гуляєм. Було з ним мною умовлено про подорож у ближчий час ген[ерала] М. Капустянського. Тому ми почали робити заходи, щоб швидко покінчити справи в Америці та вистарати візу до Канади і таким чином зреалізувати нашу давню мрію — відвідати Канаду. А вона нам здавна чомусь припала до серця. Бо ця країна здавалася дещо подібною своїми розлогими просторами та характером занять населення, зокрема на фермах, а також і кліматом до України. Поза тим патріотизм і жертвенність українців Канади були скрізь широко знані. Стрілецька українська громада і УНО¹² вела перед у своїй організаційно-націоналістичній та визвольній акції поруч з іншими українськими середовищами. Було варто з ними запізнатися.

Поволі прямуємо до границь з Канадою. В Чикаго трапилася характерна пригода. О год[ині] 19-й на двірці¹³ українці зустрічають мене і відразу просять перебраться у військовий однострій і взяти участь в урочистій ака-

демії¹⁴, що якраз відбувається в театральній залі. Делегація діє рішуче — вона не дає перетомленому подорожжю гостеві опам'ятатися, навіть піднести голову, заскакує його. У висліді вже вони разом в авті прямують до театру. Їм енергійно торують шлях сильними гудками два поліцаї на мотоциклах. Врешті генерал зі сцени вітає вже присутніх. (Йому думалося: це, без сумніву, американські темпи та вияв кипучого життя.) Українська аудиторія була приємно здивована несподіваною появою в театрі гостя і дякувала своїй делегації за її заходи та енергію. В Чикаго на спеціальному рефераті нас приємно вражала присутність української молоді, зокрема відділ націоналістичних юнаків і юначок у своєрідних одностроях. В залі наприкінці докладу та відповідей на запити створився піднесений однодушний настрій. Майже всі присутні в залі організовано вирушили на двірцях проводити гостя, що від'їжджав до Міннеаполіса. Перед вела наша молодь, вона чвірками вмарширувала через зали двірця просто на перон, де вона вишикувалася перед вагоном. Поза тим, дещо вагаючись, соромлячись, підвелось на сходи вагона прекрасне українське дівча і в імені молоді побажало мені щасливої дороги, сполучуючи свої слова з чистим дружнім поцілунком під рясні оплески присутніх. В Міннеаполісі перебував біля 2—3 тижнів. Там ми запізналися з українським вченим, щирим патріотом, письменником і відомим суспільним діячем проф. Грановським-Неприцьким та його родиною. А також я виголосив реферат у двох українських громадах та мав більший контакт з українцями. Нарешті одержано візу. Почалася моя незабутня дев'ятимісячна подорож і співпраця з речниками Української стрілецької громади, УНО, ОУК¹⁵, МУН¹⁶, а теж і з ширшими колами українського громадянства в Канаді.

Назагал перебування в гостинній Канаді було найліпшим періодом у моєму еміграційному житті. А зворушливо-прихильне наставлення українців до свого гостя, їх віра в наше світле завтра і бажання до нього спричинитися скріпили мене на силах та додали ще новий стимул переконання, що слава України не вмере, не поляже! Наші спостереження та враження від перебування в Канаді потребують окремого ширшого з'ясування, бо ж стільки було маркантних¹⁷, гідних найбільшої уваги випадків, що немає можливості всі їх списати. Зокрема були гідні уваги відношення до нас канадійської преси та комбатантів¹⁸, що свідчить про додатну ролу українців у канадійській спільноті та в процесах розбудови цієї багатонадійної країни.

Ген[ерал]-хор[унжий] М. Капустянський

Мюнхен

20.5.1953 р.

ЗВІТ ВІЙСЬКОВОЇ РЕФЕРЕНТУРИ

3-й Великий збір був завершенням певного стану життя і діяльності ОУН. На ньому було зроблено підсумок перейденого шляху, переведено оцінку ситуації і накреслено напрямні нашої генеральної лінії, а зокрема визначено завдання для військового реферату¹⁹.

Наведу головніші з них: на етапі визвольної боротьби підготовку народних мас до збройного змагу, зокрема підготовку організаторів і вишкільних провідників, веде окремий осередок ОУН у співпраці з іншими військовими осередками, оборону самостійної Української держави переберуть збройні сили України, побудовані на підставі загальної військової повинності, визвольна боротьба скріплює братерство зброї поневолених Москвою народів.

Як бачимо, діапазон цих завдань, їх далекосяжність і широта та важливість в аспекті визвольної боротьби вказували на їх всеукраїнський характер і вимагали поширення впливів і осягів ВР²⁰ і поза рамами ОУН.

Ситуація

Оцінка ситуації на зовнішньому і внутрішньому форумах дала можливість з'ясувати:

1. Що противенство між Сходом і Заходом почало набирати виразних форм холодної війни з перспективами дальшого загострення. Ця обставина сприяла розбудові нашого заплілля в Європі і за океаном. Отже склалися можливості політично-стратегічного характеру більш сприятливі, ніж перед Другою світовою війною.

2. Розгін боротьби УПА та її засяги значно змаліли і вони поволі, але неухильно завмирили. Більшовики і сателіти спільними зусиллями в безоглядний спосіб нищили повстанців. Лише частина борців УПА спромоглася висмикнутися і дістатись до Європи. Але боротьба українського народу в ріжний спосіб продовжувалась.

В житті української еміграції, що в своїй масі опинилася в Німеччині, відбувалися своєрідні процеси. ОУНр та її підбудівка УГВР²¹ змагали за всяку ціну стати головним політично-революційним чинником та одиноким речником воюючої України, опираючись на акти 30 червня 1941 року²² і капіталізуючи героїчну боротьбу УПА.

Разом з цим вони своєю деструктивною і інванзійною²³ працею в таборах відштовхували братів [з] осередніх і східних земель та заогнювали взаємовідношення між українцями схід[ними]—захід[ними].

Назагал ОУНР продовжувала діяти по напрямній своєї хибної політики і стратегії, яких вона додержувалась в Україні, а на еміграції лише до деякої міри корегуючи їх настанови.

Уряд УНР знайшов деяку підтримку головно в колах еміграції схід[ної], а соборницький склад Радянської України та занепад Польщі наближували політику ОУНР до ОУН (один ворог). Демосоціалісти, під цілющим для них повітрям демократії, прокинулися після довготривалої летаргії і почали організуватися. А зі зміною ситуації вони „воленс-ноленс” опинилися в самостійницько-соборницькому таборі. Також оформлювалася УРДП²⁴. Назагал ця строката дійсність вимагала від ПУН, а зокрема від ВР відповідних настанов для реалізації поставлених йому завдань в аспекті визвольної боротьби. Для успішного ж її закінчення необхідно було створення сприятливих передумов на зовнішньому форумі політичного, а на внутрішньому психологічного і організаційного характеру.

Одним з важливіших реалізаторів цього завдання була ОУН, а тому вона в першу чергу потребувала дальшої організаційної розбудови і тугості, щоб залікувати тяжкі рани великих втрат. Також крайовий сектор для успішного продовження своєї праці вимагав перебудови її методів і збільшення кадрів. Бо ж зміна ситуації (ліквідація більшовиками УПА та скріплення їх влади) вказувала, що перекидка в край наших зв'язкових по-

М. Капустянський серед членів ОУН з похідної групи. Краків. Світлина 1941 р.

*Члени еміграційного уряду УНР.
Перший справа – військовий міністр
М.Капустянський, третій –
Президент УНР в екзилі
М. Лівцицький. Світлина 1940-х рр.*

*Посвідчення М. Капустянського –
делегата II сесії Української
Національної Ради. 1949 р.*

важкої кількості, хоч і давала додатні висліді, скріпленням там наших позицій, проте вона була сполучена з великими втратами – до 40%. Треба зазначити, що частина кадрів для краєвого сектору була приділена ВР. Також ми домагалися посилити організаційну референтуру та її сітку вояками, щоб допомогти їм встоятися та зміцнитися в тяжких еміграційних умовах (організаційні кадри є джерелом сили ОУН). Назагал по своїй природі ВР тісно пов'язана і забулюється з реферантурами політичною, краєвою і організаційною. Їх питома вага і діяльність важать і на характері праці ВР. Для реалізації наших завдань та у висліді нашої, ми б сказали,

п. Ген.
Капустянський Микола
є Керманічем Ресорту Війсь-
кових справ
Виконного Органу.
Голова УНРади
Секретар УНРади
На чужині, 23. червня 1949 р.

Генерали Армії УНР (зліва направо): М. Капустянський, А. Вовк, О. Удовиченко, О. Загородський, М. Садовський під час всегенеральської наради. Авсбург. Світлина 1948 р.

дружної жертвенності, виникала потреба збільшити кадри ВР та поширити свої впливи і засяги на вояків старої і нової формації, а зокрема на вояків ЧА²⁵, і поза рамами ОУН з метою їх об'єднати. Ці важливі завдання ми в різний спосіб здійснювали: конференціями з речниками вояцької еліти, листуванням з комбатантськими організаціями, рефератами в Німеччині, Бельгії, а в останній [час] на численному комбатантському з'їзді, де було понад 400 учасників, з них понад 300 нової еміграції, в Австрії і т. ін.

На жаль, мимо наших зусиль, значну перешкоду творила анархізація політичного, суспільного і громадського життя. ПУН також вживав заходів для його нормалізації і оздоровлення, опрацювавши консолідаційну концепцію, що оформилася в УНРаду. Це був поважний здобуток історичного значення, що загальмував розкладові процеси та захитав небезпечну концепцію УГВР і збільшив для України політично-стратегічні можливості на зовнішньому фронті, в аспекті визвольної боротьби.

Ми охоче включилися в працю ДЦ²⁶ як речник збройно-революційної української сили (військовий ресорт²⁷). Така позиція давала нам можливість і відкривала перспективи для здійснення мети нашого плану — „походу на схід”. Зазначаємо, що ці політичні середовища, що створили УНР, підтримали нашу кандидатуру на цей відповідальний пост. Також вона знайшла пов-

не одобрення в комбатантських організаціях, а зокрема в бувших вояків ЧА. Узгляднивши ці обставини і всеукраїнський характер завдань ВР, ми відмовилися від членства в УНр[аді]. Поза тим ми перебрали також тимчасово пост начальника Генерального штабу. Це розв'язувало нам руки для поширення і поглиблення нашого визвольного плану. Контури його були нами вже раніш визначені з позиції ОУН. Цей план опирався на постулатах укр[аїнської] воєнної доктрини, нами опрацьованої в Парижі в військово-наукових журналах „За збройну Україну” і „Війна і техніка”.

Гене́за нашого плану

До успішного закінчення нашої визвольної боротьби треба створити сприятливі умови політичного, стратегічного і організаційного характеру, щоб відновити українські військові сили, тобто українську армію. Складниками її були б військові формації Європи і легіони в заокеанських країнах. Назагал вояки і молодь дадуть перші кадри для визвольної армії, напочатку невеликої. Але головна вояцька маса і коман্দо-технічні сили на Україні з лав революціонерів-підпільників, вояків советської армії і взагалі українських патріотів значно збільшують українську армію. Поза тим українська визвольна армія при відповідній політиці Заходу включається в загальний протибольшевицький фронт Заходу. Цей план був одобрений на засіданні Президії УНРади і ВО²⁸.

Для реалізації його ми розгорнули працю головнo по двох напрямках:

1. Регістрація воєнного потенціалу в Європі і поза нею і заходи для їх вишколу і об'єднання. На облік військовий ресорт взяв вояків і молодь всіх політичних угруповань. Наводжу один з прикладів: 1950 р., 1 вересня, керманич ресорту звернувся „до всіх укр[аїнських] вояцьких і молодечих організацій та орієнтував їх у ситуації і визначав їм завдання”. Наводжу одне з них: „Всіма способами змагати до координації праці на вояцькому і внутрішньополітичному форумах. Бо це повинно піднести значення, вагу і роллю України перед зовнішнім світом і облегшити здійснення наших політично-стратегічних завдань”.

2. Маючи докладні відомості про український воєнний потенціал та ураховуючи велике значення революційного спротиву під'яремних народів у Сове́тах, ми зробили заходи політично-стратегічного характеру перед військовими речниками великих потуг і подали їм наші проекти для боротьби з більшовиками в меморандумах.

Треба зазначити, що наші меморандуми (зміст і форма) не були відомі зрозумілих причин ні членам ОУН, ні широкій публиці, ні навіть не були з ним ознайомлені ні члени ВО, ні Президії. Тому ми вважаємо доцільним оз-

найомити членів Високих Зборів хоч у загальних рисах з їх змістом. Це потрібно й тому, що це є вислід дуже важливої і відповідальної нашої особистої праці.

18 жовтня 1948 року ми подали Меморандум ч. 1 ком[андуючому] збройними силами ген[ералові] Клей через Ген[еральний] штаб у Гальденберг. Ми одержали подяку з Ген[ерального] штабу з запевненням, що цей цінний меморіал²⁹ стане відомим у Вашингтоні і, правдоподібно, дізнається про нього і президент. Було сказано нашому відпоручникові³⁰, що із багатьох меморіалів, які одержали, наш меморандум може питання національних формувань здвинути з мертвої точки.

Гене́за меморандуму

Ми вказали, за яких обставин, за якими способами український народ може включитися в загальну боротьбу і вплинути додатно на її вирішення. Довели на підставі історичних прикладів про важливе значення психологічних і національних факторів боротьби з Росією.

Ми наведемо наш висновок: „Тому розв'язки на сході Європи треба шукати не лише під стратегічним кутом, а великою мірою під політичним і пропагандивно-політичним”. Стверджуємо, що висунули цю концепцію 1948 р., коли американський Ген[еральний] штаб був заколисаний своєю перевагою над Советами атомової зброї і під кутом лише її руйнуючої сили шукав розв'язки. Міністр військової справи кинув фразу: „За три дні ми поставимо на коліна Советський Союз”.

Наприкінці меморандуму ми подали наш проект розгорнення української національної армії з відомостями про наш військовий потенціал. У квітні 1950 р. начальнику Ген[ерального] штабу ген[ералові] Брэдлею через ген[ерал]-поручника Загородського, проф[есора] Добрянського і д-р Галина ми подали меморандум.

Він був добре оцінений у Вашингтоні. В дальшому ми цих два меморандуми переслали ген[ералові] Смовському і проф[есорові] Грановському. Військові речники дуже ними зацікавилися, просили дозволу взяти з них копії, навіть виникала думка про запрошення автора їх до Америки. В цьому меморандумі ми подали проект організації бойових фронтів союзних військ Заходу і вказали на доцільність створити окремий український фронт з такими межами: Чорне — Азовське моря і Каспій. В цей український фронт також включити українські військові формації, козачі, кавказькі. Ні німецькі, ні польські, ні російські частини в цьому фронті не повинні бути. Їх зона наступу на північ від Прип'яті, на свої землі етнографічні. Висловлено побажання включити підготовку українських військових кадрів в оборонну систему Атлантичного пакту.

8 січня 1951 року ми подали меморандум до голови Атл[античного] пакту ген[ерала] Айзенгавера з пропозицією на підставі досвіду Корейської війни узгляднити наші пропозиції, сполучити укр[аїнські] військові формації в Європі і поза нею в Українську національну армію. Йому додані і перші два меморандуми. 30 січня 1952 року ми подали меморандум національній формації ген[ералові] Рижвею з залученням копій попередніх трьох меморандумів. Ми вказали на способи організації національних військових формацій і бойового використання їх у загальному фронті в боротьбі за свої території. Одержано відомості, що ці меморандуми передано в Ген[еральний] штаб для студіювання. Аналогічні меморандуми передані в ген[еральні] штаби в Англії й Франції, про них поінформовано також Італію і Іспанію. Отже, як бачимо, військовий речник ОУН в інтересах визвольної боротьби вживав різного роду заходи політично-стратегічного характеру, які стали відомі генеральним штабам європейських потуг. На жаль, політичні заходи ВО не йшли в парі з стратегічними. Це особливо яскраво виявилось у відношенні до німців. Нам пощастило нав'язати важливий зв'язок з впливовим начальником німецької танкової дивізії і докладно обговорити з ним про можливість співпраці. Цей генерал був одним з речників вояцької течії безкомпромісових прихильників боротьби з Советами. На жаль, прем'єр Мазепа і мін[істр] закордонних справ Витвицький зігнували наш почин і здобуток і справа ця була втрачена. На жаль, ми з інж[енером] Андрієвським не відважилися порушити свою коректність до ВО, а тому цих зв'язків не закріпили.

Про це ясно я звітую і думаю, що це була наша спільна помилка.

Об'єднання вояків

Для здійснення цього ключового завдання у перспективі нашої визвольної боротьби ми присвятили багато часу, застосували різного роду заходи, висувували проекти порозуміння, втягали для помочі впливових старшин, навіть ми попадали в конфлікт з ВО. Назагал у висліді, хоч ми часами мали й успіхи, а врешті ця проблема чекає ще на свою остаточну розв'язку. Головною причиною до цього є політична незгода. Наприклад, ми мали низку конференцій, щоб об'єднати СУВ³¹ і ОУК³², і цього не досягнуто. 1949 року в травні в Мюнхені закладено старшинський інструкторський курс для 50 слухачів. Він існував до серпня 1950 року. На нього було притягнуто вояцтво ріжних середовищ, кермували курсом бувші старшини Червоної армії. В 1951 році ми були дуже близькі до реалізації нашого задуму і плану об'єднання. Шляхом довготривалої підготовчої праці засновано Воєнно-наукове товариство з вояків ріжних середовищ, розроблено докладний план його

діяльності, вилонено з складу цього товариства редакційну колегію з речників різних середовищ для військово-наукового журналу „Перемога”. Головою Воєнно-наукового товариства і начальним³³ редактором „Перемоги” обрано ген[ерала] М[икола] К[апустянського], не як військового міністра, а як досвідченого генерала Ген[ерального] штабу і авторитетну персону. „Перемога” поставила собі одне з важливіших завдань. Цитую з передмови: „Першим завданням ми поставили перебороти всі перешкоди, головню групово-політичного характеру, що, на жаль, дотепер не сприяли українським воякам спільно взятись за велике діло об'єднання. Поява цього журналу є першим кроком — перемогою над внутрішніми труднощами, які гальмували воякам творити спільними силами спільне нам діло”. Але почалися інтриги і демагогія Бульби і деяких середовищ Національної Ради. Мовляв, чому Воєнно-наукове товариство не підпорядковане УНРаді. Вони забули, що справа тут не в Національній Раді, а в речникові української збройної сили. Автора цих рядків заатаковано на засіданнях ВО в неможливий спосіб, а в пресі появилися статті Бульби і редактора „Української думки” Мирошніченка в провокаційний спосіб. На жаль, цей почин з далекойдучими перспективами було знищено заздрощами і провокаціями. А в дальшому бої зі змінними успіхами точилися на вояцькому і на інших українських фронтах, а тривають вони і до сьогодні. Проте ми не припинили праці на військовому відтинку та маємо дружній контакт з різними середовищами, з редакторами військових газет, зокрема з редакцією журналу „Вісті дивізії”. Нам пощастило після довгої праці разом з талановитим майором Майорком бувшої Червоної армії розбити кодло гуляївщини і притягнути до самостійницького табору бувших вояків Червоної армії, членів українського вільного козацтва. Це дуже енергійні молоді вояки і палкі патріоти. Ми маємо постійний контакт з старшинами Ген[ерального] штабу і з вояцькою елітою, а найближче ми пов'язані зі стрільцями Канади. Також з партизанами і вояками в Англії. Наші заходи до створення вартівничих українських сотень не дали вислідів

Обкладинка журналу „Перемога”

у 1952 році. Тепер ця справа має кращий вигляд, але вояків – членів ОУН лишилося обмаль. 1954 року ми подали відомости в комісію Керстена про боротьбу з советами.

Висновок

Отже, конче потрібні для реалізації плану визвольної боротьби:

1. Відбудова української збройної сили і підготовка до походу в складі союзних військ при відповідній визвольній політиці Заходу або підготовка до безпосередньої нашої участі у революційному зриві в СРСР.

2. Поширення консолідації і утворення спільного політичного фронту всіх самостійницьких політичних угруповань.

До цього важливого історичного завдання найбільш надається ОУН – як напрямними своєї генеральної політичної лінії, так складом і авторитетом її політичних і стратегічних речників, їхніми зв'язками і впливами та досвідом у цих проблемах.

Треба пам'ятати, що завдання, які стоять перед усамостійненням української держави, надзвичайно тяжкі, бо ж Україна є одним із важніших складників советської імперії, а тому совети вживуть всіх засобів, підуть при потребі на всі жертви, навіть територіальні (наприклад, щодо балтійських держав), але будуть цупко триматись за Україну.

Ці обставини треба усвідомити українській політиці і стратегії.

М. Капустянський виступає перед українською аудиторією. Німеччина. Світлина 1961 р.

ПРИМІТКИ

¹ Докладніше про життя М.Капустянського див.: Ковальчук М. Військова діяльність М.Капустянського за доби Директорії (1918–1921 рр.)// Військово-історичний альманах. – 2004. – Ч. 1(8). – С. 20–51; Кучерук О. Микола Капустянський. 1881–1969 / О.Кучерук. – К., 2006. – 16 с.: іл.; Він же. Воляк – націоналіст – революціонер... // Українське слово. – 2006. – № 13. – 29 берез. – 4 квіт. – С. 8, 9.

² Надя – Надія Самойлова-Фредкіс, у майбутньому дружина генерала М.Капустянського.

³ Цепелін – дирижабль. Назва від прізвища німецького конструктора Ф.Цепеліна (1838 – 1917), який з 1900 р. організував виробництво дирижаблів жорсткої конструкції.

⁴ Прив'язаний шар (куля) – прив'язний аеростат.

⁵ Лаїк – дилетант.

⁶ Склеп – тут: магазин.

⁷ М.Капустянський вчився в Одеській піхотній школі.

⁸ Нотес – нотатник.

⁹ Експозе – доповідь.

¹⁰ Йдеться про чільного діяча ОУН – Омеляна Сеника (1891 – 1940), який мав псевда Канцлер, Грибівський (Гриб) та ін.

¹¹ ПУН – Провід українських націоналістів.

¹² УНО – Українське національне об'єднання – українська громадська організація в Канаді.

¹³ Двірець – тут: вокзал.

¹⁴ Академія – тут: урочисте засідання.

¹⁵ ОУК – Організація українок Канади.

¹⁶ МУН – Молодь українських націоналістів – молодіжна націоналістична організація.

¹⁷ Маркантний – помітний.

¹⁸ Комбатант – військовий ветеран, колишній учасник бойових дій.

¹⁹ Реферат – тут: сектор (організації).

²⁰ ВР – військова референтура.

²¹ УГВР – Українська головна визвольна рада.

²² Йдеться про проголошений у Львові 30 червня 1941 р. з ініціативи ОУНР (бендерівців) акт відновлення Української держави й створення уряду – Державного Правління.

²³ Інвазійний – нападницький.

²⁴ УРДП – Українська революційно-демократична партія.

²⁵ ЧА – Червона армія.

²⁶ ДЦ – Державний центр УНР в екзилі.

²⁷ Ресорт – відомство.

²⁸ ВО – Виконний орган Української Національної Ради.

²⁹ Меморіал – тут: доповідна записка.

³⁰ Відпоручник – представник.

³¹ СУВ – тут: Союз українських вояків.

³² ОУК – тут: Об'єднання українських комбатантів.

³³ Начальний – тут: головний.

*Вступне слово, публікація
документів і примітки
Олександра КУЧЕРУКА*